

ГРОШОВО-КРЕДИТНА, ІНВЕСТИЦІЙНА ТА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 336.717:336.745+748

О. Ю. Андрущенко

кандидат економічних наук,
заступник начальника фінансового відділу
ЧАО (ПрАТ) "Завод напівпровідників"

СТРАХУВАННЯ ТА ХЕДЖУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ТРАНСФЕРУ РИЗИКІВ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ

У статті визначено місце страхування та хеджування в системі інструментів трансферу ризиків банківських операцій і проаналізовано передумови й перешкоди їх впровадження в практику банківської діяльності в Україні.

Ключові слова: страхування, хеджування, ризики банківських операцій, трансфер.

I. Вступ

Фінансові ризики постали на зорі історії разом з появою грошового обігу й відносин "позичальник-кредитор". З розвитком фінансових систем спектр ризиків значно розширився, проте завдання грамотного управління ризиками особливо гостро постало перед учасниками фінансового ринку в останні 5–10 років. Пояснення цієї тенденції криється не стільки в конкретних випадках банкрутства окремих компаній і кризи державних фінансів у різних країнах, скільки в масштабах і швидкості їх появи й поширення. Однак проблема полягає не в окремих випадках, які можна було б пояснити неадекватною системою управління в межах окремо взятої компанії. На жаль, на сьогодні існує цілий ряд факторів, що сприяють підвищенню уразливості фінансових інститутів і все більшого числа нефінансових компаній. До таких факторів належать:

- глобалізація, яка робить національні економіки менш захищеними від впливу економічних криз інших країн;
- бурхливий розвиток похідних фінансових інструментів (сукупність усіх деривативів у світі перевищує сукупний обсяг вироблених товарів і послуг);
- створення та впровадження нових інформаційних технологій, що дало можливість укладати угоди в будь-якій точці земної кулі в режимі реального часу, і сприяло збільшенню швидкості змін на ринку.

Якщо звернутися до світу фінансів, то побачимо, що ціни активів можуть змінитися за кілька секунд, самі інструменти стають більш витонченими, ускладнюється структура інвес-

тиційних портфелів, а можливі втрати протягом дня можуть досягати сотень мільйонів доларів США. Найбільші фінансові інститути вже давно прийшли до розуміння, що для запобігання негативним наслідкам необхідна щоденна кількісна оцінка можливих втрат за окремими операціями, клієнтами, підрозділів і напрямів діяльності, а також інтегральна оцінка сукупного ризику компанії.

II. Постановка завдання

Мета статті – визначити дієві інструменти трансферу ризиків банківських операцій та методів їх реалізації.

III. Результати

В умовах кризи проблема професійного управління банківськими ризиками, оперативний облік факторів ризику набувають першорядне значення для учасників фінансового ринку, а особливо для комерційних банків. За останній час суттєво змінилася ситуація на фінансових ринках. Це пов'язано з тривким падінням виробництва і скороченням інвестицій у реальний сектор економіки на тлі зростання загального обсягу неплатежів. Все це призводить до скорочення ресурсної бази комерційних банків, зростанням ризикованості банківських операцій, зменшення банківської маржі й рівня прибутковості, значного посилення конкуренції між банками. Банки в умовах сформованої нестабільності, швидко мінливої ситуації змушені враховувати всі можливі наслідки дій своїх конкурентів, клієнтів, а також передбачати ймовірні зміни законодавства. Провідним принципом у роботі комерційних банків в умовах переходу до ринкових відносин є прагнення до одержання якомога більшого прибутку. Ризики тим більше, чим вище шанс отримати прибуток. Ризики утворюються в результаті відхилень дійсних даних від оцінки нинішнього стану й

майбутнього розвитку. Сучасний банківський ринок немислимий без ризику. Ризик присутній у будь-якій операції, тільки він може бути різних масштабів і по-різному "пом'якшуватися", компенсуватися. Було б найвищою мірою наївним шукати варіанти здійснення банківських операцій, які б повністю виключали ризик і заздалегідь гарантували б певний фінансовий результат.

На практиці механізми зниження банківських ризиків можна звести до чотирьох основних – страхування, хеджування, диверсифікація, управління активами й пасивами.

За своєю природою страхування є формою попереднього резервування ресурсів, призначених для компенсації збитку від очікуваного прояву різних ризиків. Економічна сутність страхування полягає у створенні резервного (страхового) фонду, відрахування до якого для окремого страхувальника встановлюють на рівні, значно меншому суми очікуваного збитку і, як наслідок, страхового відшкодування. Таким чином здійснюється передача більшої частини ризику від страхувальника страховику.

Страхування або резервування як таке не ставить своєю метою зменшення ймовірності прояву ризиків, а націлений переважно на відшкодування матеріального збитку від прояву ризиків.

Цей підхід лежить в основі регулювання ризиків банківської діяльності з боку держави. Водночас страхування ризиків обов'язково передбачає проведення певних заходів щодо зниження ймовірності настання страхових подій. Страхують масові види ризиків, до яких схильні чимало організацій або індивіди, прояви ризиків не дуже кореговані між собою, а ймовірність прояву – відома з високим ступенем точності. Найбільшою мірою цим вимогам відповідає кредитний ризик, тому страхування позичальником своїх зобов'язань на користь кредитора стає все більш поширеною формою забезпечення повернення позичок і є обов'язковою умовою, наприклад, при наданні іпотечних кредитів.

На сьогодні страхування ризиків банківських операцій може здійснюватися відповідно до норм страхової діяльності страховими компаніями, а щоб повернути гіпотетично втрачені гроші клієнту, банки все частіше звертають увагу на таку послугу, як добровільне страхування банківських операцій.

Взаємодія банківських установ і страхових компаній сьогодні набуває різних форм, у тому числі: комплексне страхування банківських ризиків; розміщення коштів страхових резервів на банківських депозитах; банківське страхування тощо.

Раціональне й ефективне страхування банківських операцій залежить від нормального функціонування банківського сектору та чіткої правової бази. Варто зазначити, що

національна нормативно-правова база не містить визначення інтеграції банківських установ і страхових компаній. Чинне законодавство в цій сфері є доволі розрізненим і не має системного характеру.

В Україні дозволено здійснювати страхування ризиків банківських операцій на основі угоди про спільну діяльність або агентської угоди; шляхом створення спільними зусиллями страховика й банківської установи нової страхової компанії; шляхом купівлі банком страхової компанії, або створення фінансової групи [1]. Проте в українському законодавстві не визначені такі необхідні умови співпраці банків і страхових компаній, як рівень платоспроможності, достатності капіталу, ліквідності активів зазначених установ. Метою вдосконалення законодавства у сфері регулювання ризиків банківських операцій має стати захист суб'єктів, страхувальників та банків від ризикових ситуацій, які можуть дестабілізувати банківську систему загалом.

У межах активного розвитку співпраці з банківськими установами, страхові компанії розробили різноманітні індивідуальні й комплексні програми страхування, що зможуть захистити інтереси як банків, так і їх клієнтів. Так, страховим випадком є фінансові збитки, що має страхувальник через невиконання (повністю або частково) контрагентом страхувальника своїх договірних зобов'язань згідно з укладеними угодами, контрактами та іншими, унаслідок: банкрутства контрагента страхувальника; відсутності грошових коштів на поточному рахунку контрагента та (або) в його касі; блокування рахунків контрагента в банках; неможливості своєчасно й у повному обсязі надати послуги, поставити товари; зловживання працівників контрагента страхувальника; пожежі, аварії, катастрофи, несподіваної дії непередбачених фізичних сил, вибуху, крадіжки, грабежу, розбою, вандалізму; інших причин, незалежних від волевиявлення контрагента, які привели до невиконання ним умов договору.

Ураховуючи тенденції розвитку страхового сектору і кризу у банківській сфері в контексті страхування ризиків банківських операцій українських банків, можна дійти висновку про достатньо великий потенціал для розвитку цього виду банківського страхування шляхом розробки ефективної законодавчої бази страхування банківських операцій, яка забезпечить захист клієнтів і самих банків від ризиків, реалізацію економічних інтересів клієнтів та надійність банківської системи країни [3].

Крім страхування ризиків банківських операцій, банки для зниження впливу фінансових ризиків у світовій практиці використовують хеджування для позначення різних методів страхування валютних ризиків.

Хеджування являє собою механізм зменшення ризику фінансових втрат, що базується-

ся на використанні таких похідних фінансових інструментів, як форвардні та ф'ючерсні контракти, опціони, свопи та ін. У цьому випадку мінімізуються інфляційні, валютні, процентні та інші ризики.

На перший погляд між хеджуванням і страхуванням є певна схожість, яка полягає в тому, що хеджеві контракти є страховим варіантом банківської операції, яка обов'язково буде здійснена в майбутньому. Іншим аспектом, у якому використовується поняття системи страхування, є забезпечення ліквідності контрактів та виконання їх умов. Так, кожен учасник операції застрахований від ризику невиконання зобов'язань. Але ці дві подібні риси не є достатніми для того, щоб проводити такі очевидні паралелі між двома системами економічних відносин, які значною мірою різняться в технологіях здійснення та мотивах.

Механізм хеджування полягає в тому, що учасник ринку має в кожен момент часу прямо протилежні позиції на ф'ючерсному й фізичному, опціонному й реальному, опціонному й ф'ючерсному ринках. Як правило, напрям руху цін на один і той же актив на цих парах ринків збігається. Отже, якщо торговець є покупцем на одному ринку, то він повинен займати позицію продавця на іншому ринку й навпаки [2].

Одним з найуспішніших і водночас найсуперечливіших нововведень на світових фінансових ринках упродовж останнього десятиліття стала торгівля фінансовими ф'ючерсними контрактами, в основі яких лежать фінансові інструменти з фіксованою відсотковою ставкою і валютні курси. Фінансовий ф'ючерс – це угода про покупку або продаж того або іншого фінансового інструменту за наперед узгодженою ціною у визначений час у майбутньому.

Ринок фінансових ф'ючерсів має ряд характеристик, що відрізняють його від інших сегментів фінансового ринку:

- фінансові ф'ючерси укладають тільки централізовано на біржах з отриманням певних правил за допомогою відкритої пропозиції цін голосом;
- контракти дуже стандартизовані, торгівля здійснюється на суворо визначені інструменти з постачанням у суворо визначений час;
- постачання фінансових інструментів здійснюється через розрахункову палату, яка гарантує виконання зобов'язань за контрактом усіма сторонами;
- реальної поставки фінансових інструментів за фінансовими ф'ючерсами, як правило, не здійснюється;
- якщо ліквідність того чи іншого ф'ючерсу мала, то ф'ючерс перестає існувати.

Ринок ф'ючерсних контрактів служить для двох основних цілей: по-перше, він дає змогу учасникам ринку страхувати себе від

несприятливих змін цін на ринку з негайною поставкою у майбутньому (операції хеджерів); по-друге, він дає змогу спекулянтам відкривати позиції на великі суми під незначне забезпечення. Чим сильніше коливаються ціни на фінансовий інструмент, що лежить в основі ф'ючерсного контракту, тим більший обсяг попиту на ці ф'ючерси з боку хеджерів [5]. Отже, можна сказати, що розвиток ринків ф'ючерсних контрактів зумовлений сильними коливаннями цін на ті або інші фінансові інструменти на ринку.

Таким чином, операція хеджування полягає в укладенні строкової компенсаційної угоди з третьою стороною з метою повної ліквідації або часткової нейтралізації фінансового ризику. Якщо компанія або банк планують провести операцію продажу або купівлі активів у майбутньому, то постає ризик зміни ціни за цей період. З метою мінімізації ризику укладають додаткова угода з третьою стороною – учасником ринку, який жодним чином не пов'язаний з операцією купівлі-продажу активу. Умови такої угоди дають змогу одержати вигравш (компенсацію) у разі фінансових втрат в основній операції, якщо ж за основною операцією отримано прибуток спекулятивного характеру (завдяки сприятливим змінам ціни активу), то за додатковою угодою матимуть місце втрати.

На жаль, в Україні для зниження впливу фінансових ризиків механізм хеджування ще не має повсюдного розповсюдження у зв'язку з тим, що в країні дотепер не склався ринок цих видів фінансових інструментів. І не в останню чергу така ситуація пов'язана з чинним валютним законодавством. Зокрема, чинне Положення про порядок і умови торгівлі іноземною валютою дає змогу використовувати для хеджування валютних ризиків тільки форварди і свопи (п. 22–24, 27):

“форвард” – для хеджування ризиків зміни курсу іноземної валюти щодо іншої іноземної валюти за умови, що обидві валюти є іноземними валютами 1-ї групи Класифікатора; для хеджування ризику зміни курсу іноземної валюти 1-ї групи Класифікатора щодо гривні за поточними торговельними операціями; період хеджування обмежений 365 днями;

“своп” – для хеджування ризиків зміни валютних курсів при здійсненні операцій з Національним банком; між собою і тільки для валют 1-ї групи Класифікатора; на міжнародному валютному ринку у межах 1-ї групи Класифікатора [6].

Цей документ (п. 25) забороняє суб'єктам валютного ринку проводити операції з валютними деривативами, а також операції в іноземній валюті з іншими похідними фінансовими інструментами, базовим активом яких є валютні цінності, курси валют, процентні ставки, індекси, крім випадків, пере-

дбачених нормативно-правовими актами Національного банку. Однак на сьогодні таких нормативно-правових актів не існує.

IV. Висновки

Для стабілізації ресурсної бази банків, збільшення обсягів банківських операцій, швидкості виконання розрахунків і пов'язаних із цим ризиків визначено методи трансферу ризиків банківських операцій. Визначено, що раціональне та ефективне страхування банківських операцій залежить від нормального функціонування банківського сектору та чіткої правової бази.

Трансфертний метод державного регулювання ризиків банківських операцій на мікрорівні може здійснюватися в процесі страхування та хеджування операцій банків за допомогою фондових деривативів та полягає у розподілі ризиків між банком і його клієнтом, причому розрізняють низький (контрактний трансферт) і високий рівень спеціалізації страхових функцій (передача ризиків у процесі страхування та хеджування). Разом з тим, чинне законодавство доволі сильно обмежує можливості використання інструментів хеджування; по-перше, переліком можливих операцій (форвард і своп); по-друге, переліком ризиків зміни валютного курсу (лише купівля-продаж валюти 1 групи Класифікатора для банків і поточні торговельні операції клієнтів в іноземній валюті); по-третє, терміном здійснення операцій – 1 рік (можливість планувати управління ризиками капітальних

операцій в іноземній валюті шляхом їх хеджування є малоімовірною).

Список використаної літератури

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Уваров К. В. Управління валютним ризиком в банках України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / К. В. Уваров ; Держ. вищ. навч. заклад "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". – Київ, 2007. – 17 с.
3. Романенко Л. Ф. Ризики у банківській діяльності / Л. Ф. Романенко, А. В. Коротеєва // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 121–127.
4. Поліхронова О. В. Банківські ризики та методи управління / О. В. Поліхронова // Управління розвитком. – 2013. – № 23. – С. 143–145.
5. Кузьмак О. М. Хеджування як метод управління банківськими ризиками / О. М. Кузьмак // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Економіка. – 2013. – Вип. 22. – С. 56–58.
6. Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України : Постанова від 10.08.2005 р. № 281 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0950-05>.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2014.

Андрущенко Е. Ю. Страхование и хеджирование как инструменты трансфера рисков банковских операций

В статье определено место страхования и хеджирования в системе инструментов трансфера рисков банковских операций, проанализированы предпосылки и препятствия их внедрения в практику банковской деятельности в Украине.

Ключевые слова: страхование, хеджирование, риски банковских операций, трансфер.

Andruschenko E. Insurance and Hedging as Tools of the Risks Transfer of Bank Operations

Development of financial systems and the financial markets increase in a variety and complexity of the bank operations results in need of introduction of risk transfer tools into a bank activity.

The purpose of article is identification of problems of use of insurance and hedging as tools of a risk transfer of bank operations.

In the theory and the international practice of bank operations mechanisms of decrease of bank risks can be reduced to four which are the main: diversification of activity, management of assets and liabilities, insurance and hedging. And in Ukraine possibilities of use of the last of two of them are obviously underestimated.

It is shown that in national practice interaction of banks and insurance companies is realized in several forms today: complex insurance of bank risks, depositing of reserves of insurance companies, insurance as part of joint services which are provided to clients of the Ukrainian banks. It is also proved that at the regulatory level prerequisites for ensuring level of solvency, sufficiency of the capital, liquidity of assets which are important for redistribution of risks following from contracts on joint activity or agency contracts, joint creation of insurance companies or financial groups as well as for their general decrease are not established.

In article it is also defined that obstacles in a way of use of hedging as mechanism of insurance of bank risks are legislative restrictions concerning the list of instruments of hedging (the forward and a swap only), the list of translation risks can be hedged (only the risks arising during exchange of currency of the 1st group of the Currency Classificatory for banks and exchange of currency of the 1st group of the Currency Classificatory for the current trade operations of clients), the terms of operations (1 year that excludes possibility of hedging of risks of capital operations in foreign currency).

Key words: insurance, hedging, risks of banking operations, transfer.